

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 128 2007

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Petra Söderlund (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2008 och för recensioner 1 september 2008.

Uppsatsförfattarna erhåller särtryck i pappersform samt ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil.

Abstracts har språkgranskats av Sharon Rider.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet Pg: 5367-8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.littvet.uu.se.

ISBN 978-91-87666-25-4

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2007

lösas genom att fritidens textvärldar helt enkelt förs in i skolan. Olin-Scheller framhåller tvärtom att mediet i sig inte räcker till och återknyter till sina tidigare exempel, då film visades i svenskundervisningen och eleverna inte verkade förknippa detta med kunskap och lärande utan mest såg det som en stunds avkoppling. Hon har rätt i att lärarna visserligen behöver mer kunskap om elevernas fritidstexter av olika slag men också i att det i ännu högre grad gäller för lärarna att hitta fram till sådana texter och sammanhang där även skolans texter kan bli viktiga i elevernas identitetsarbete; här an knyter hon till forskare som James Marshall (1987) och Örjan Torell (2002) som ju talar om behovet av ”literary transfer”. Men samtidigt menar Olin-Scheller i likhet med dem att för att utveckla förståelse av text krävs dessutom performanskompetens. Pojkarna i studien är oftast kvar i Appleyards ”hjälteläsarroll” medan de flesta av flickorna liknar ”läsaren som tänkare”. Påfallande är dock hur få av eleverna som uppnått eller ens närmat sig ”läsaren som tolkare”. Till sist handlar det mesta om outvecklade läsare som behöver mer aktivt stöd i sin läsutveckling, t.ex. genom loggboksskrivande och boksamtal, genom skapande av sammanhang och genom mer undervisning i litteratur än om litteratur. Utgångspunkten måste alltid vara elevernas repertoarer men målsättningen samtidigt att hela tiden vidga dessa repertoarer. I det arbetet bör Christina Olin-Schellers avhandling i hög grad bli användbar i framtiden, såväl i grundutbildning och i fortbildning som i fortsatt litteraturdidaktisk forskning.

Lars Brink

Mats Dahlström, *Under utgivning. Den vetenskapliga utgåvans bibliografiska funktion* (Skrifter från VALFRID, 34). Göteborg 2006.

Det finns vetenskapliga genrer som lever i skymundan, utövade av få, uppmärksammade av färre. Inom svensk humanistisk forskning har det länge gällt specialisering på analytisk-deskriptiv bibliografi eller på editionsteori. Fortfarande betraktas sådant arbete gärna som hjälpvetenskaper, dugliga att kartera och bereda marken inför historisk och textanalytisk tankeverksamhet, men utan särskilt meritvärde. I den angloamerikanska litteraturforskningens värld har insikterna i och debat-

terna om textkritik och editionsteori alltid varit högst levande. Framstående forskare engagerar sig i stora verkutgåvor. Vetenskapliga utgivningsprojekt, inte minst med anknytning till Shakespeare, kom också under 1900-talet att mer eller mindre tvinga engagerade litteraturhistoriker att sätta sig in i och utveckla bibliografisk teori och praktik. Den välkända centrala linjen gick från Walter Greg i England till Fredson Bowers och sedan G. Thomas Tanselle i USA. Sedan har det blivit nästan självklart för en amerikansk specialist på ett modernt författarskap att också producera en bibliografi, som tillgodoser de materialbibliografiska anspråken på precision. Kvalificerade bibliografer har vi ont om i Sverige, men vad gäller den vetenskapliga utgåvans teori och praktik har intresset glädjande nog ökat under de senaste decennierna. Bidragit har Strindbergsutgåvan, Almqvistutgåvan och inte minst det hundraårsjubilerande Vitterhetssamfundets intensifierade och mer utåtriktade verksamhet, också med personliga knutar i Nordiskt nätverk för editionsfilologer. Många är engagerade; om jag särskilt nämner Barbro Ståhle Sjönell och Johan Svedjedal blir nog ingen insatt förvånad.

På arbetsbänken ligger nu textkritikens och den analytiska bibliografins redskap tillsammans. Men resultaten då? På ett högre informationsvetenskapligt plan kan frågan ställas: har en vetenskaplig edition och en materiell bibliografi något gemensamt? Ur den växande forskningsmiljön i biblioteks- och informationsvetenskap vid högskolan i Borås tillsammans med Göteborgs universitet kommer Mats Dahlströms avhandling *Under utgivning*. Till skillnad från andra alster i disciplinen behandlar den inte informationsökning eller biblioteksutveckling utan försöker analysera något så udda och kommunikationsteoretiskt intressant som ”den vetenskapliga utgåvans bibliografiska funktion”. Dahlström tar avstamp i att såväl vetenskapliga editioner som bibliografier har den egenskapen att de är dokument som hanterar och representerar andra dokument. Vad än dess utgivare må försöka intala oss, är en vetenskaplig utgåva inte längre dess eventuella upphovspersons text, utan utgivarens uppfattning om och version av den texten. Och i en bibliografi överensstämmer visserligen posternas element med element i det förtecknade dokumentet – förhoppningsvis – men posten är inte lika med detta dokument.

Avhandlingen försöker fastställa i vilken grad

en speciell dokumenttyp, den vetenskapliga utgåvan, arbetar bibliografiskt när den hanterar andra dokument. För att uppfylla syftet beskriver den först den bibliografiska verksamhetens två huvudområden, materialbibliografi och referensbibliografi, och deras sätt att bearbeta dokument. Dahlström konstaterar att de flesta svenska biblioteks- och informationsvetare tyvärr är ganska obehövande i bibliografisk teori. Det gäller tyvärr också de flesta litteraturvetare. Avhandlingen kap. 2 innehåller därför "en omfattande redogörelse för det bibliografiska området" (s 23). Här presenteras de två polariserande grenarna referensbibliografi, som primärt sysslar med verk, och materialbibliografi, med dess underavdelningar, som inriktas på dokument som fysiska artefakter. Det leder in i en diskussion av de centrala begreppen verk, text och dokument, och de för framställningen viktiga företeelserna klustring och transponering. Under vägen tar Dahlström också upp en rad intressanta frågor, t.ex. forskningens syn på medieövergångar. Den deskriptiva karaktären gäller också kap. 3, som ger en motsvarande historik över den vetenskapliga utgivningens utveckling från antiken över bibelexegetiken och den lachmannska metoden till dagsläget och spänningen mellan författarintentionalister och textsociologer, medan det fjärde kapitlet analyserar textutgivningens arbetssätt under huvudrubrikerna klustring och transponering, det vill säga att sammanföra och överföra texter. Här kan den som behöver en enkel introduktion i editionsmetodik finna utmärkta sammanfattningar och analyser av utgåvetyper och strategier. Det avslutande femte kapitel, som rubricerats Diskussion och slutsatser, tar upp ett nytt perspektiv genom att låta en utförlig exemplifiering från digital utgivning profilera generella utgivningsproblem. Därefter återknyter författaren till bibliografin som metadokumenterande. Slutligen summeras avhandlingens resultat och dess relevans.

Hur man än definierar dokument, är de alltid dokumentation av verksamheter. För bokhistorikern kanske främst dokumentation av en materiell produktionsprocess. För andra vittnar dokumenten om kommersiella och litterära verksamheter. Genren doktorsavhandling dokumenterar vetenskapligt examensarbete. Jag skall först kortfattat summera mina synpunkter på Dahlströms praktiska handlag med källor och termer. Det är en mycket stor litteraturmassa som Dahlström har plöjt igenom, och den har hög aktua-

litet. Han är därtill påfallande skicklig i att väva samman en resonerande text av många olika trådar. De många källhänvisningarna ingår relativt smärtfritt i redogörelsen, och referaten håller sig till det för situationen väsentliga. Av mina stickprov att döma har Dahlström inte heller misstolkat eller snedvridit sitt källmaterial. Jag har kontrollerat ett antal citat i avhandlingen och funnit att säkerheten är hög.

Även om grunddiskussionen i avhandlingen snarast vänder sig till ett internationellt forum, vilket kunde talat för en engelskspråkig avhandling, är det ändå tacknämligt att vi fått en så utmärkt introduktion på svenska till för alla textvetare centrala fält. För att tankegången i en undersökning skall vara genomskinlig, krävs det också att den terminologi som används är tydligt definierad för läsaren. Här ligger alltid ett fackspråkproblem. För vem skriver man? Dahlströms hemmaplan är biblioteks- och informationsvetenskapen, och därför tas dess begreppsapparat för given, men det finns andra tänkbara läsare. Ett huvudbegrepp i avhandlingen är 'bibliografisk funktion'. Det är ju den vetenskapliga utgivningens bibliografiska funktion som skall dissekeras, och hela kapitel 4 ägnas detta. Vi får veta att funktionen fylls genom klustring och transponering, och vidare att en utgivares paratexter är instrument i en bibliografisk funktion (s 167–173). Men vad är en bibliografisk funktion? 'Klustring' tas upp s 91 och borde ha fått en precis definition där. Det andra verksamhetsfält, där avhandlingen jämför bibliografi och utgivning, kallar Dahlström 'transponering'. Termen är ny, men det framgår relativt väl vad det i praktiken handlar om, och termen har fördelen att vara neutral. Hög abstraktionsnivå medför naturligtvis ett visst språkbruk, men häri ligger en fara. Ibland tar latiniseringen och substantiveringen över alltför mycket, och jag kan nog tolka en mening som självkritik: "Däremot har avhandlingen påtagligt påverkats av empirin rent stilistiskt" (s 286). Ett exempel på hur man kan krängla till en text är detta: "Inristningen av ett verks notation (t.ex. alfanumerisk text) i ett medialt substrat, den inristandes avgränsning av substratet till en bestämd rumslig eller logisk utsträckning samt också någon form av intentionsbekräftande signaturisering (eller postum auktorisation) resulterar i ett dokument eller ett dokumentset." (s 102). Att de entiteter som posterna i en referensbibliografi hänvisar till betecknas 'referenter' (exempelvis s 38) tillhör kanske fackspråk-

ket, men det stör mig, eftersom det är motsatsen till gängse språkbruk, där en referent är den som refererar en fotbollsmatch, inte själva matchen. Tillgängligheten för nyfikna som inte är hemmastadda i informationsteori och datalingsvistik kunde ökas om ovanliga termer givits en förklarande not (t.ex. 'disambiguering'). Man kan vidare undra om den externa läsaren riktigt förstår vad som menas, när det uppges att "reproduktivitet" åstadkoms genom "transponering av fulla vittnen" (s 242). En allvarlig brist slutligen. Vi är numera vana vid att arbeta med elektroniska textfiler, och då är all sorts sökning i texten enkel. Men med den här avhandlingen, vimlande av namn och termer, som pappersbok i handen är det besvärande att det saknas personregister och sakregister.

Vi återvänder till avhandlingens syften. Vad vill egentligen Dahlström göra, och hur gör han det? Huvudsyftet anges vara att undersöka om den vetenskapliga utgivningens verksamhetsmönster sammanfaller med bibliografins. Det görs genom en komparativ analys av de bägge typernas metoder för att producera dokument. Härigenom vill avhandlingen ge kunskap om hur bibliografiska redskap formas. Med det syftet formuleras ett antal frågeställningar, som främst inriktas på vilka mål vetenskaplig utgivning respektive bibliografisk produktion har.

En avhandling har alltid ett perspektiv, som grundats i en vetenskaplig position. Dahlström markerar sitt perspektiv redan på första sidan, då han inrangerar sig bland de forskare som studerar hur kunskapsorganisationens redskap "kan läsas som texter med en underliggande ideologi, intention och intresse, hur de kan skvallra om makt och historicitet". Avhandlingen läggs fram i en disciplin som länge betraktats som samhällsvetenskaplig och naturligt nog med tillstånd av samhällsvetenskapliga fakulteten i Göteborg. Dock är subjekten för studien, bibliografi och vetenskaplig utgivning, verksamheter som traditionellt utövats av humanister. Dahlström framhåller också att de utgåvor han avser är litterära utgåvor. Jag ser inte den disciplinära blandningen som något problem. Tvärtom tror jag att det speglar en omgruppering under väg i det moderna samhället med inverkan, om än långsamt, på det akademiska systemet. I fältet för mänsklig kommunikation kombineras humaniora, inte minst kulturstudier, med medie- och kommunikationsforskning, biblioteks- och informationsforskning, teknikhistoria, informa-

tionsteknologi. Dahlström konstaterar att kunskapsorganisationens vetenskapliga teoribildning är svag, om man med vetenskap menar 'science', men också svag på humanistisk teori, ännu rätt utvecklad i biblioteks- och informationsforskning. Men intresset för human- och kulturvetenskapliga perspektiv genom kvalitativa och hermeneutiska metoder är uppenbart växande idag.

Dahlström säger: "Jag avser placera in mitt bidrag i det forskningsområde som börjat inmutas genom forskning av bland andra Levy, Smiraglia, Frohmann och Andersen." (s 14). Dahlström ansluter sig alltså till vad vi kan kalla den materialistiska linjen inom Library and Information Science, eller dokumentalistiska, om man så vill, i motsats till den informationalistiska. Han argumenterar såväl i inledningen som senare för en så kallad rematerialisering av biblioteks- och informationsvetenskapen, detta i anslutning till forskare som bl.a. Bernd Frohmann. Det innebär att flytta ämnets tonvikt till dokumenten från det abstrakta begreppet information som när man dekonstruerar det visar sig ganska innehållslöst. Trenden är påtaglig, och många menar att frågor om dokumentmaterialitet blivit aktuella idag därför att digitalt lagrade och nätdistribuerade dokument, som aningslöst betraktats som virtuella och höjda över tid och rum, visat sig vara i extrem grad materialberoende (både lagrings- och visningsmässigt).

Men nu innebär den här rörelsen i riktning mot dokumentsociologi och bokhistoria inte att avhandlingen utövar materiell dokumentanalys. Dahlströms uppgift är att utifrån sitt perspektiv analysera begreppsbildningen inom det breda fältet bibliografi. Han bedriver alltså ontologisk grundforskning. Jag skulle vilja uttrycka huvudfrågan i arbetet mycket enkelt. Vad *är* en vetenskaplig utgåva? Vad *är* en bibliografi? Det vill säga: vad är en ederad text eller en bibliografisk post för sorts uttalande? Vad säger utgåvan eller posten? Och bakom resultatet/dokumentet finns mänskliga arbetsinsatser, vilket gör det relevant att undersöka vilka ställningstaganden den utgivningsmässiga respektive bibliografiska verksamheten innebär, och vilka principer utsagorna grundar sig på.

Avhandlingen ger ingångsvis några skäl till att man bör begrunda vetenskapliga utgåvor. Det är en boktekniskt mycket sofistikerad dokumenttyp. Sådan utgivning har – åtminstone internationellt – en hög status. Utgåvorna kringstrålas av en aura

av objektivitet, korrekthet, idealt mål. Men de är resultatet av mänsklig verksamhet. Med en precis formulering i avhandlingen: "Vetenskaplig utgivning påstår något om äldre dokument genom att producera nya dokument" (s 7). Men det finns också ett annat och djupare skäl. Just i sin egenhet av dokument som hanterar andra dokument har typen likheter med det vi kallar bibliografier. De är metaobjekt. Och det visar sig historiskt att banden mellan bibliografisk verksamhet och utgivningsverksamhet är nära. De har ofta utövats av samma personer. Ytterligare ett skäl för undersökningens inriktning är personligt, men ganska typiskt för forskningsverksamhet. Du läser en mängd texter, och plötsligt lyfter en liten detalj från bladet och lyser vägen. För Dahlström tycks det ha varit Atkinsons förslag (1980), att utgivning och bibliografi i grund och botten är samma verksamhet (s 18). Atkinson använde sig också av semiotiska argument och påpekade, att "[t]he objects of study of bibliography are material sign systems". Bibliografiska poster utgörs alltså, kan man tillägga, av tecken som representerar andra tecken. Resonemang om bibliografins natur har emellertid i påfallande liten grad använt sig av semiotiska tankegångar.

Även en teoretisk analys behöver ett empiriskt underlag, fixerade fakta att analysera, och det innebär ett antal vägval och avgränsningar för att få en hanterlig problemställning. Avhandlingen fokuserar på vetenskapliga utgåvor. Inledningsvis skriver Dahlström att sådana utgåvor presenterar "ett litterärt verk" (s 7). Det är generellt inte riktigt. Vetenskapliga editioner kan avse påfallande ickelitterära dokument. Men Dahlström har gjort en avgränsning till "estetiskt syftande verk" (s 127). Genom att begränsa diskussionen om den vetenskapliga utgivningens natur till utgåvor av litterära verk tagen i meningen fiktionslitterära, har författaren renodlat och underlättat vissa aspekter på edering. Samtidigt har han naturligtvis i ett avseende gjort diskussionen idémässigt intressantare, eftersom författarintentionen som måttstock inte alls är lika tydlig i historisk utgivning. Jag menar emellertid att inskränkningen till skönlitterära verkutgåvor borde diskuterats i inledningen och givits en tydligare motivering. Dahlström är dock avslutningsvis medveten om att analyser av annan vetenskaplig utgivning vore intressant för vidare forskning (s 290). Diskussionen om referensbibliografins metoder kan å andra sidan sägas ha tunnats ut, eftersom den biblio-

teks- och informationsvetenskapliga debatt som Dahlström följer beträffande begreppet 'verk' hela tiden använder litterära verk som exempel. Vad är Hamlet? Vad är Oliver Twist? Här har bibliografer och utgivare principiellt samma problem, formulerat av Michel Foucault. "[En] referens, en anteckning om ett möte eller av en adress, eller en tvättlista: Är det ett verk, eller inte? Varför inte? [...] Hur kan man definiera vad som är ett verk bland de miljoner spår som någon lämnar efter sin död?" (avh s 62, min övers.). Men när det gäller bibliografins ramar måste man dessutom enligt min mening vända på Foucaults vinkel, så att den intressanta frågan blir, inte hur långt författarens verk sträcker sig, utan hur långt ett dokument har en författare.

Inom den vetenskapliga utgivningens område har Dahlström inte valt att se på utgåvornas praktik, utan det primära objektet är utgivningsteoretisk litteratur (s 25). Det begränsar giltigheten, eftersom, vilket Dahlström själv är medveten om, de flesta utgivare oreflekterat ser sitt arbete som ett hantverk. Däremot menar sig författaren täcka teoretiska uttalanden från såväl anglosaxisk och skandinavisk som tysk och fransk utgivning. Den anglosaxiska dominerar emellertid totalt, medan den franska är mycket blygsamt företrädd (en artikel av Joseph Bédier från 1928 och litet grann om textgenetik). Men när det rör sig om angloamerikansk textkritik och editionsteori är författaren påfallande väl påläst. Han har alltså valt att studera principuttalanden om vetenskaplig edering i stället för de faktiska resultaten, och det har motiverats. Men möjligen kan man se en okommenterad skillnad även i teoritexter, mellan teori grundad på analytiskt tänkande och teori grundad på empiri. Det växande materialet av webb-utgåvor valdes bort, säger han, på grund av svårigheten att generalisera utifrån materialet (s 10). Det är nog än så länge en viktig synpunkt. I valet av empirisk inriktning skönjs en strävan efter generaliserbarhet och övergripande resultat, som är lovvärd. Men det som ändå tränger in i avhandlingen om elektronisk textutgivning, fr. a. den fortsatta diskussionen i kap. 5.1, Digitala medier, visar att Dahlström är mycket väl insatt och kan återkomma om det fältet.

Den utomordentligt noggranna genomgång Dahlström gör av tankegångar kring centrala begrepp för mediala uppenbarelseformer som verk, text och dokument och på nästa nivå exempelvis monoformer och polyformer, den genomgången

kan däremot synas väl utförlig. Men den är tungt vägande, därför att den leder fram till ett centralt konstaterande med avgörande betydelse för avhandlingens huvudtes, nämligen detta: bibliografiska begrepp är relativa och kontextberoende.

Den norske filologen Helge Jordheim, som karaktäriserar filologin som "läsningens vetenskap", säger: "att tolka texter är ju det som i stort sett alla humanister håller på med" (Jordheim, *Läsningens vetenskap*, 2003, s 29). Så uppfattar humanisterna själva saken, men vad är det de läser? Dokument, gamla eller nya, alla förankrade i historien. Som samhällsvarer är vi omgivna av dokument med grafiskt fixerade texter på alla håll. Undersöker man vilka texter som främst intresserar akademisk forskning, så har dock litterära och historiska texter en förkrossande dominans. Det är på sådana fält textanalytikerna, textkritikerna och bibliograferna tumlar om. Men deras egna produkter, med föregivet objektiva resultat, utsätts sällan för kontextuell granskning. De flesta människor, som kommer i kontakt med en bibliografi eller en bibliotekskatalog, ser dem säkert som enkla resultat av en teknisk praktik. Men den förnuftiga informationsforskaren Elaine Svenonius har framhållit att de är språkliga produkter, formulerade i olika underavdelningar av bibliografiska språk. (Svenonius, *The intellectual foundation of information organization*, 2000, s 53 ff.) Och inte bara det. Alla system som organiserar information vilar på intellektuell basis, och den första grundstenen är, säger Svenonius, en ideologi, formulerad som syften och principer (aa s 1.) Det viktiga följdkonstaterandet i Dahlströms avhandling är här att alla bibliografiska begrepp är "bundna till tid och rum" (s 74). De har sålunda växlande relationer till andra samhällsfaktorer, inte minst juridiken.

Dokument är, påstår avhandlingen, "en funktionell kategori" och sålunda kontextberoende. Begreppet är rörligt, och dokument kan enligt Dahlström beskrivas som "en instrumentell enhet i bestämda sociohistoriska situationer" (s 75). Rent praktiskt vet ju en bibliotekarie, att en bok kan stå antingen i refen eller i magasinet, fastän det förstås är irriterande att varje bok inte har en given plats i världen. I bibliografiska sammanhang finns dock en glidning i innebörden av dokument. Dahlström citerar t.ex. Svenonius uttalande att den minsta bibliografiska enheten är dokumentet (s 79). Men observera då att för Svenonius är t.ex. en artikel i en tidskrift ett dokument,

inte tidskriftsnumret. Hennes dokumentbegrepp är det avhandlingen kallar dokumentsektion (s 83) och den svenske bibliografen Rolf E DuRietz kallar bibliosegment. I varierande grad utpekar dokumentet självt sin kontext, bland annat genom sociala data som förlag, pris med mera. Upptäckten att ett dokument brukar innehålla andra texter än den brödtext som litteraturvetare koncentrerar sig på har fått konsekvenser för modern textanalys och utgivningsverksamhet. Gérard Genette döpte sådana kringtexter till paratexter. Den materiella aspekten var emellertid inte hans värld. Förslaget att dokument och texter utöver de språkliga koderna påverkar läsaren genom (biblio)grafiska koder presenterades kraftfullt av D.F. McKenzie och utvecklades av Jerome McGann. En senare analytiker är Peter Shillingsburg. Detta är idag bokhistoriskt grundstoff. Jag skall här inte ta upp textbegreppet; avhandlingen redogör för dess förvandlingar på ett bra sätt, och jag hänvisar till dessa diskussioner (kap. 2.3 och 3.4), men saknar kanske Jorge Gracías *A theory of textuality* (1995).

Ett 'verk' är, sägs det i avh s 61, "bibliografiskt sett något som binder samman ett kluster av dokument", eller, som det uttrycks på s 268, summan "av de dokument som manifesterar dess text". I den meningen är naturligtvis varje verk en latent bibliografi. Ett 'verk' kan dessutom sägas vara ett konglomerat av föreställningar, de föreställningar som mer eller mindre informerade personer gjort sig om 'verket'. Det fiffiga med Dahlströms bestämning är att han ser "verk och dokument som ömsesidiga och samtidiga" (s 61). Därigenom undviker han det hierarkiska tvång, som präglar både *Functional Requirements for Bibliographical Records* (1998) och DuRietz' *Den tryckta skriften* (1999). Som han själv noterar är klustermodellen lättare att förstå i såväl ett förgutenbergskt som i ett eftergutenbergskt medieklimat.

En svårighet med termen 'verk' i bibliografiska sammanhang är att ytterst få av alla producerade texter och dokument i de flestas mening utgör eller kan kallas verk. De når inte så kallad verkshöjd. Men kan sådana dokument ändå registreras i en bibliografi? Vilket verk är värt "a bibliographical record"? *Functional Requirements for Bibliographical Records*, biblioteksorganisationen IFLA:s handledning för bibliografisk representation, förutsätter att varje manifestation har en relation till ett verk. Men för FRBR är 'work' först och främst "a distinct intellectual or artistic creation" (aa s 16). Sådana principer ger un-

derlag för att som Dahlström hävda, att bibliografier ”utgör normativa påståenden” exempelvis om ”verkrepresentativitet”, och att referenser är sanktionande och därmed värderande utsagor (s 92). DuRietz inkluderar emellertid i verkbegreppet även ”en kort replik” eller ”ett nedskrivet ord på en papperslapp” (aa s 43). Vi förutsätter att han menar att ett verk konstitueras av alla sina dokument eller manifestationer, och att sålunda ett verk inte behöver nå juridisk verkshöjd. Självklart blir även det ett värdeomdöme.

När det gäller avsnitten om materialbibliografi och referensbibliografi vill jag gärna säga, att de är utmärkt informativa för obevandrade och ger objektiva och rättvisande beskrivningar av historia och nuläge. Jag skall inte ta upp tid med detaljer. Jag vill bara göra ett förtydligande om begreppet ’idealexemplar’ (s 48f). Termen bygger, precis som äldre textkritik, på en intentionalistisk syn. När DuRietz hävdar att termen betecknar editionen, menar han inte att idealexemplaret är en summa av editionens realexemplar, utan att det är en föreställning om tryckarens intention. Och han menar att bibliografens uppgift är att avslöja denna intention. En sociohistoriskt lagd tryckforskarer ser snarare en process med multipla och begränsade intentioner. För ett sådant synsätt blir termen ’idealexemplar’ meningslös, eftersom det varken rör sig om ett ideal eller om ett exemplar. Eftersom termen alltid ledde till missförstånd, togs den också bort ur IFLA:s standard för bibliografisk beskrivning av äldre tryck, ISBD(A), vid revisionen 2006.

Vi närmar oss nu avhandlingens huvudfråga, den om den vetenskapliga utgåvans bibliografiska funktion. Vad är den vetenskapliga utgåvan? Typologiskt inriktade biblioteks- och informationsvetare tycks ha haft svårt att placera den vetenskapliga utgåvan. Är den ett referensverk? Sådana är inte sekventiellt komponerade, utan läsaren konsulterar valda brottstycken. Graden av filering blir viktig. Den amerikanska specialisten Marcia Bates betraktar utgåvor av kulturkanoniska verk som gränsfall. Styckeindelning, radindelning, indexering blir signaler om referens (s 267f). I en ickebibliografisk mening blir ju också Bibeln, där ickesekventiellt studium underlättats genom kapitel- och versnumrering, för vissa ett referensverk. Dahlström menar, att ett referensverk håller sina texter på avstånd, medan en vetenskaplig utgåva inkorporerar dem. Skillnaden mellan bibliografi och utgåva är den mellan refe-

rens och representation (s 268). Det var lätt att se på trycktiden. Men hur är det idag, när fulltexten bara är ett klick bort i en nätbaserad bibliografi? I slutet av undersökningen återvänder författaren till Atkinsons semiotiskt baserade idé att både de bibliografiska och de textkritiska produkterna förhåller sig ikoniskt refererande till sina objekt. Dahlström avvisar antagandet i ett resonemang (s 270f), som tyvärr blir ganska otydligt och motsägelsefullt. En skillnad kan dock sägas vara, att en bibliografi har uppgiften att transponera ett startdokument genom reduktion, medan en utgåvas uppgift är att utvidga ett dokument med paratexter.

När läsaren kommit till s 255 meddelar författaren att det ”blivit dags att koncentrera oss på den av relationerna som är allra mest central för avhandlingen”. Knappt 50 sidor återstår, och jag kan inte låta bli att undra över om texten har viktats på ett vettigt sätt. Var de tidigare 254 sidorna outhärliga? Författaren hade kunnat profilera undersökningen bättre genom att snabbare komma in på det centrala. Kap. 2:s omfattande redogörelse för det bibliografiska området motiveerar Dahlström med att ämnen som materialbibliografi inte är allmängods. Det historiska referatet är i sig intressant och välskrivet, men i vilken grad för det resonemanget framåt? Anmärkningarna gäller också kap. 3 med dess motsvarande deskriptiva genomgång av den vetenskapliga utgivningens utveckling. Även i det fjärde kapitlets analyser av dess arbetsätt kommer frågan om inte de långa avsnitten om bastext och versionering och varianter (s 177–203) kunde ha kortats, och det till förmån för en bättre koncentration på huvudfrågan om bibliografisk funktionalitet. Ett problem med avhandlingen är alltså, tycks det mig, dess svårighet att hålla fokus på huvudsyftet, funktionsjämförelsen. Under det långa bibliografikapitlet försvinner den vetenskapliga utgåvan helt ur sikte, och på motsvarande vis försvinner bibliografien ur de följande kapitlen. När författaren når fram till summeringen av arbetet på s 271, tycks rentav intresset för det ursprungliga syftet ha svalnat, och att rekapitulera frågorna och beskriva resultatet klaras av på åtta sidor.

Ett tungt vägande inslag i avhandlingen är emellertid att den genomgående och envist håller frågan om värderingar i vetenskapligt arbete levande. En vetenskaplig utgivning utgår från ett eller flera startdokument och resulterar i ett måldokument, en ny utgåva. Graden av trohet i över-

föringsprocessen, förhållandet mellan objektivitet och subjektivitet, speglar olika ideal inom utgivningsvetenskapen. Dahlström tar upp detta till diskussion. Textkritiken, som länge dominerats av författarintentionalism, har på senare tid rörts om av starka textsociologiska strömningar. Men i bibliografiska hierarkier, konstaterar Dahlström, placeras alltid det författarintentionella verket överst och det materiella dokumentet underst (s 217). Ett av de intressantaste inslagen i den här avhandlingen är det återkommande temat värderingar i kunskapsorganisationens redskap. Och då talar vi inte om de omdömen som ingår i en kommenterande litteraturöversikt. Dahlström hävdar att det finns "en nimbus av värdenutralitet över bibliografin" (s 264). Det är ett understatement. Självklart håller sig bibliotekens katalogiserings- och bibliograferingsverksamheter med en värdehierarki. Den är sällan redovisad i principiella ställningstaganden, men den visar sig i praktiken. Tag t.ex. i ena handen en rikt illustrerad konstvetenskaplig monografi och i den andra handen en rikt illustrerad katalog från IKEA med exakt samma format och omfång. Vilken publikation har haft flest läsare och störst social och ekonomisk betydelse? Men vilken dyker upp i svensk nationalbibliografi och vilken gör det inte?

Den värdering som görs i sådana fall bygger inte på dokumentära faktorer utan ofta på traditionella föreställningar om textens estetiska värde eller det som jurister kallar verkshöjd. Samma fråga om verkshöjd återkommer, som Dahlström noterat, i den vetenskapliga textutgivningen. Vad väljer man att medta och vad att utelämma, när en kanoniserad författares samlade arbeten skall utges? Jag citerar Foucault en gång till: "När man tar på sig att publicera Nietzsche's verk ... var skall man stanna? [...] [En] referens, en anteckning om ett möte eller av en adress, eller en tvättlista: Är det ett verk, eller inte? Varför inte?" (s 62; min övers.). Även en diplomatisk utgåva blir en värderande utsaga, inte bara genom sin metodik (s 224) utan också på grund av sin kontext och den beställare som alltid finns. En utgivare lyfter fram vissa drag och poängterar vissa detaljer, t.ex. genom uppmärkning (s 245). Jag skulle ha trott att medvetenheten om värderingar och subjektivitet i vetenskaplig utgivning hade ökat med textsociologin. Men Dahlström hävdar faktiskt att det är "möjligt att idén om den digitala utgåvan" som ett objektivt arkiv "inneburit att det värdenutrala perspektivet lyckats flytta fram sina positioner"

(s 249). En fråga i förlängningen av värderingsproblematiken är den om utgivares (och bibliograferas) konsekkrationsmakt.

Jag kan inte låta bli att ta upp några bokhistoriska detaljer. Historieskrivning är en riskabel syssla. Vår förkärlek för att se historien paradigmiskt ger lätt en missvisande bild. Från Ivan Illich har hämtats "att den moderna formen av innehållsförteckningar, indices, kapitelrubriker [...] utvecklades redan under 1000- och 1100-talen" (s 139). Men att enstaka försök dök upp innebär inte att systemen utvecklades och än mindre att företeelserna blev allmänt bruk. Det kom först på 1500–1600-talen. Frederick Kilgours sju jämviktspunkter i mediehistorien (presenterade s 113f) gäller förändringar i skriftbärande och tryckteknik. Men sett i ett textperspektiv och därmed i ett bibliografiskt perspektiv borde sådana punkter hellre avse förändringar i sättningsförfarande. Sättmaskinen är viktigare än snällpressen, och datorsättningen är viktigare än offsettrycket.

Det återstår så att värdera undersökningens resultat. Innebär inte den här avhandlingen att göra stor sak av ett trivialt faktum? En utgåva är förstås ingen bibliografi. En vetenskaplig edition av Hamlet är inte Hamlet. Men den är en del av Hamlet. En bibliografisk post inte är fullständigt identisk med det refererade verket, det är väl självklart. Men hur långt sträcker sig identiteten? Vilken är relationen? Det här är högtintressanta frågor, och Dahlström har undersökt dem på ett mycket intelligent sätt, som hela tiden väcker tankar och inte minst öppnar nya dörrar mot vidare forskningsuppgifter, vilket är vad den goda forskningen gör. Författaren har en avundsvärd förmåga att hålla tråden i ganska komplicerade teoretiska resonemang. De slutsatser han drar är inte enkla, och analyser av mångfacetterade och komplicerade sammanhang slutar ofta i än mer komplicerade resultat. Den som förväntat sig ett klart ja eller nej blir besviken.

Dahlströms återkommande plädering för mer av dokumentorienterade och materialbibliografiska perspektiv inom biblioteks- och informationsvetenskapen har jag naturligtvis inget emot att tillstyrka. Det primära ledet i disciplinen är bibliotek, och dess materialitet är ofrånkomlig, vilken materien än må vara. Dahlström har avsett att avhandlingen skall ha relevans också för den professionella praktiken på bibliotek och liknande institutioner. Genomgången av bibliografins grenar i kap. 2, som jag nyss menade var onödigt ut-

förlig för avhandlingens huvudfråga, är sålunda nyttig i sin egen rätt, eftersom så många biblioteksverksamma är oreflekterade om termerna. Resonemanget om paratexter och deras betydelse borde också vara nyttig läsning för katalogiserings- och bevarandeansvariga på bibliotek. Häftesomslag och lösa skyddsomslag inrymmer t. ex. historiskt viktig information. Även om avhandlingen huvudsakligen anlägger ett teoretiskt perspektiv på editorielle och bibliografiska frågor, är författaren väl medveten om resonemangens implikationer för utgivares praxis. Ibland tycks Dahlström endast med möda avhålla sig från att säga ifrån och ta ställning. En kraftig varning till utgivare gäller exempelvis innebörden av hyperlänkar: sådana är maskininstruktioner som kan vara relationella, men de är inte diskursiva element (s 174). Juridiska hinder – copyright – äventyrar tillhandahållandet och vidareutnyttjandet av digitala utgåvors text- och bildfiler (s 248); forskarna måste hävda vikten av open access. Inte minst relevanta är de påpekanden Dahlström gör om bibliotekens digitaliseringsprojekt såsom utgivningsverksamhet med bibliografisk funktion. Här måste biblioteken ha kunskap och ambition att kvalitetssäkra texter (s 257). Det gäller bland annat att inte förlita sig på tillfällig teknik (s 170). Överhuvudtaget är frågor kring elektronisk transponering av avgörande betydelse för den framtida forskningen och därmed för biblioteksinstitutionerna. Tilläggas kan i det här sammanhanget, att det är nödvändigt att litteraturvetenskapen fortsatt engagerar sig i och bevakar digitaliseringens teori och praktik; det kan kallas förebyggande källkontroll.

Dahlströms avhandlingstext börjar med två frågor: "När läste du senast en bibliotekskatalog? Var den spännande?" Om du finner den senare frågan obegriplig, rekommenderar jag att du läser avhandlingen. Efter det kommer du att se på en bibliotekskatalog, eller för den delen en vetenskaplig utgåva, med nya ögon. I en idag ständigt föränderlig informationsteknologisk process hjälper Dahlström oss att strukturera vårt tänkande kring bibliografiska funktioner i ett sociohistoriskt perspektiv.

Per S Ridderstad